

КОНЦЕПТОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'255.4"19": 22

І.М. Лобачова

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ МАКРОПОЛЯ «ЛЮДИНА» В УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ БІБЛІЇ ХХ СТ.

Досліджено функціонування компаративних зворотів, об'єктом порівняння яких є людська постать, в українських перекладах Святого Письма ХХ ст. Звернено увагу на особливості їхнього вживання в українськомовних текстах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка. З'ясовано, що українські переклади Святого Письма цих авторів мають спільний лексичний план вираження тих об'єктів порівняння, які є символічними образами в біблійних текстах. Зафіксовано певні відмінності в граматичному вираженні порівняльних зворотів та випадки, коли лексична варіантність слів вела до зміни загальної семантики біблійного тексту.

Ключові слова: Біблія, троп, порівняння.

Лобачёва И.Н. Лексико-семантические функции макрополя «человек» в украинских текстах Библии ХХ ст. *Исследовано функционирование компаративных оборотов, объектом сравнения которых является человеческий образ, в украинских переводах Святого Писания ХХ ст. Обращено внимание на особенности их употребления в украиноязычных текстах Библии И. Огиенко и И. Хоменко. Выяснено, что украинские переводы Святого Писания этих авторов имеют одинаковый лексический план выражения тех объектов сравнения, которые являются символическими образами в библейских текстах. Зафиксированы отличия в грамматическом выражении сравнительных оборотов и случаи, когда лексическая вариантность слов вела к изменению общей семантики библейского текста.*

Ключевые слова: Библия, троп, сравнение.

Lobachova I.M. Lexical and semantic functions of the macrofield "man" in the Ukrainian texts of the Bible of the XXth century. *The article deals with functioning of comparison, the object of which is a human being, in the Ukrainian translations of the Holy Writ of the XXth century. The main features of using of this trope in the Ukrainian texts of the Bible by I. Ohiyenko and I. Khomenko are found out. It is determined that the Ukrainian translations of the Bible of these authors have the same lexical plan of expression of those objects of comparison, which are symbolic in the biblical texts. Some differences in the grammatical structure of comparison and cases when the lexical variant of words conduced to the change of general semantics of the biblical text are fixed.*

Keywords: the Bible, trope, comparison.

Тропи в текстах Святого Письма оптимізують емоційно-експресивний вплив на свідомість читача (слухача). Вони виконують функцію активного мовно-психологічного фактору, що визначає коло ціннісних ідеалів та орієнтирів людини, критерії істини та емотивно-чуттєвого сприйняття матеріального світу. Тропіка українськомовних перекладів Біблії є об'єктом дослідження незначної кількості лінгвістів. Так у полі зору перебувають стилістичні функції метафоричних конструкцій в Євангелії від Івана (Л. Кедь),

образна система Книги Псалмів (М. Лесюк), порівняльні конструкції в Новому Заповіті (Г. Тимошок, І. Судук), епітетні одиниці та їхні функції в біблійному тексті (С. Лук'янчук) тощо. Наявні в сучасному мовознавстві наукові розвідки актуалізують потребу ґрунтовного дослідження художньо-поетичних засобів образності в українських перекладах Біблії ХХ ст. Мета статті – дослідити функціонування порівняння в текстах Святого Письма І. Огієнка та І. Хоменка. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) виокремити семантичні макрополя лексем як найбільш уживані в біблійних порівняльних зворотах; 2) з'ясувати особливості вживання компаративних зворотів, об'єктом порівняння яких є людина, в українськомовних текстах Біблії ХХ ст.

Уживання порівняння в текстах Святого Письма І. Огієнка та І. Хоменка посилює уявлення про певний зображуваний предмет, активізує увагу й образне мислення та викликає певні естетичні асоціації у вірян. Пропонована розвідка є продовженням досліджуваної проблематики щодо найуживаніших семантичних макрополів лексем у біблійних порівняльних зворотах (ПЗ): *тварини та явища природи* [3]. Проаналізуємо ще одне функціональне лексико-семантичне макрополе: *людина*.

Компаративні звороти, об'єктом порівняння яких є людська постать, становлять значний пласт у текстах Святого Письма. У науковій студії виокремлено кілька семантичних груп іменників, що найчастіше вживані в ПЗ. Компаративні звороти з об'єктом порівняння *дитина* не зазнали значних змін в українських перекладах Біблії ХХ ст. У контексті Євангелії від св. Луки (18: 17), де Ісус благословляє діток, у перекладі І. Огієнка маємо лексему *дитя*, що є зменшено-пестливим до *дитина*: «...*Хто Божого Царства не прийме, як дитя, той у нього не ввійде!*» та «...*Хто Царства Божого не прийме, як дитина, той не ввійде до нього*» (Хом.).

Тотожність лексеми *дитина* ілюструють контексти Першого послання св. апостола Павла до коринтян (13: 9–13), де йдеться про те, що досконале є понад частинне: «*Коли я дитиною був, то я говорив, як дитина, як дитина я думав, розумів, як дитина...*» (1 Кор. 13: 11) (Ог.) та «*Коли я був дитиною, говорив як дитина, думав як дитина, міркував як дитина...*» (Хом.). Семантику аналізованих конструкцій підсилено повторенням ПЗ у головному реченні. В іншому контексті (2 Кор. 6: 13) спостерігаємо відмінність у граматичному вираженні лексеми *діти*. У перекладі І. Огієнка іменник *діти* вжито в Д. в.: «*Такою ж відплатою – говорю, немов дітям – розширені будьте й ви!*» (2 Кор. 6: 13), тоді як у тексті І. Хоменка – у Р. в. з прийменником: «*А ви взаємно, – мов до дітей говорю, – зробіть теж широким ваше серце!*»; що не порушує семантики біблійних контекстів. Повну тотожність ПЗ помічено в Посланні св. апостола Павла до ефесян (5: 1–14), у якому йдеться про те, що потрібно поводитися, як діти світла, наслідувати Бога: «*Ви-бо були колись темрявою, тепер же ви світло в Господі, – поведіться, як діти світла*» (Еф. 5: 8) (Ог.) та «*Ви були колись темрявою, тепер же – світлом у Господі: поведіться ж як діти світла*» (Хом.). Інші синтаксичні структури із зазначеного Послання в перекладі І. Огієнка та І. Хоменка розрізняються лексичним вираженням

ознаки об'єкта: *«Отже, будьте наслідувачами Богів, як улюблені діти, і поводьтеся в любові, як і Христос полюбив вас...»* (Еф. 5: 1–2) (Ог.) та *«Будьте, отже, послідовниками Бога, як любі діти, і ходіть у любові, за прикладом Христа, що полюбив вас...»* (Хом.). Означення *улюблені та любі*, що характеризують іменник *діти*, мають тотожні значення, тому несуть однакове семантичне навантаження тексту. В аналізованих прикладах зустрічаємо також компаративний зворот, у якому об'єктом порівняння стала *особа Христа*: *«...і поводьтеся в любові, як і Христос полюбив вас...»* (Ог.) та *«...і ходіть у любові, за прикладом Христа, що полюбив вас...»* (Хом.). У перекладі І. Огієнка ПЗ виражений підрядним реченням, тоді як у тексті І. Хоменка — порівняльно-приєднувальною конструкцією, що вказує на особливості мовного чуття кожного з перекладачів.

Тотожність лексем *Христос*, *Бог* та *Господь* у ПЗ простежуємо і в таких контекстах: а) у Посланні св. апостола Павла до ефесян (5: 22–33) у настанові щодо чоловіка та жінки: *«Дружини, — коріться своїм чоловікам, як Господеві, — бо чоловік — голова дружини, як і Христос — Голова Церкви, Сам Спаситель тіла!»* (Еф. 5: 22–23) (Ог.) та *«Жінки нехай коряться своїм чоловікам, як Господеві, бо чоловік голова жінки, як і Христос голова Церкви, свого тіла, якого він Спаситель»* (Хом.). У наведених прикладах використано непоширений ПЗ — *«як Господеві»* та поширений зворот, що входить до складу підрядного речення: *«як і Христос — Голова Церкви, Сам Спаситель тіла»* (Ог.) і порівняльно-приєднувальну конструкцію, що побудована за принципом образної аналогії: *«як і Христос голова Церкви, свого тіла, якого він Спаситель»* (Хом.); б) у Посланні (Еф. 6: 5–9) у настанові щодо рабів і панів у непоширеному порівнянні: *«Раби, — слухайтеся тілесних панів зі страхом і тремтінням у простоті серця вашого, як Христа!»* (Еф. 6: 5) (Ог.) та *«Раби, слухайтеся панів сьогосвітних із страхом та пошаною, у просторі вашого серця, як Христа»* (Хом.); в) у Діях святих апостолів (1: 21–26) щодо вибору Матвія на апостола: *«Отже, треба, щоб один із тих мужів, що сходились з нами повсякчас, як Господь Ісус входив і виходив між нами»* (Дії 1: 21) (Ог.) та *«Треба, отже, щоб із цих мужів, що були в нашій товаристві за весь той час, коли Господь Ісус жив з нами»* (Діяння 1: 21) (Хом.). В аналізованих контекстах ПЗ виражено підрядним реченням із відмінним лексичним складом, що зумовлено художніми особливостями кожного перекладача; г) у Посланні св. апостола Павла до галатів (4: 8–20), де мова йде про необхідність постійно пильнувати про добре: *«Ви ж мою спокусою в тілі моїм не погордували, і мене не відкинули, але, немов Ангола Божого, ви прийняли мене, як Христа Ісуса!»* (Гал. 4: 14) (Ог.) та *«І, не зважаючи на мою недугу, яка була вам спокусою, ви не погордували мною, ані відіпхнули, але, як ангела Божого, прийняли, як Христа Ісуса»* (Хом.); г) у Другому посланні св. апостола Павла до Тимофія (2: 1–13), у якому подано настанову на зміцнення в благодаті Христовій: *«А ти терпи лихо, як добрий вояк Христа Ісуса!»* (2 Тим. 2: 3) (Ог.) та *«Отож, перенось труди й ти, як добрий воїн Христа Ісуса»* (Хом.). У зазначених контекстах зафіксовано тотожність у граматиціному вираженні ПЗ — підрядне речення; д) у Першому посланні Павла до солунян (2: 1–12), де наявна настанова на гідне поведження перед Богом:

«*Хоч могли ми потужними бути, як Христові апостоли...*» (1 Сол. 2: 7) (Ог.) та «*Хоч і могли, як апостоли Христові, бути тягарем вам...*» (Хом.). У наведених контекстах помічена інверсія слів у ПЗ, що надає строфі особливого стилістичного забарвлення; е) у Першому посланні св. апостола Павла до коринтян (7: 17–24) про настанову бути тим, ким кожен покликаний був: «*Нехай тільки так ходить кожен, як кому Бог призначив, як Господь покликав його...*» (1 Кор. 7: 17) (Ог.) та «*А поза цим хай кожний так поводить, як уділив йому Господь та як Бог кожного покликав...*» (Хом.). У цих прикладах ПЗ виражені підрядними реченнями, поєднаними між собою безсполучниковим (Ог.) і сполучниковим (*та*) (Хом.) зв'язками. Крім того, на лексичному рівні простежуємо взаємозаміну лексем *Бог* і *Господь* тощо.

Не назвали лексичних змін і ПЗ із об'єктом порівняння *Отець Небесний*. У Євангелії від св. Матвія (5: 43–48), де йдеться про любов до ворогів своїх, спостерігаємо тотожність лексичного складу, але певну інверсію в ПЗ для надання особливого стилістичного звучання строфі: «*Отож, будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний.*» (Мт. 5: 48) (Ог.) та «*Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий*» (Хом.).

Аналіз контексту Першого соборного послання св. ап. Петра (4: 12–19) про християнське страждання дав змогу виявити певні відмінності в ПЗ. І. Огієнко залучив під час перекладу поширений зворот із об'єктом порівняння *Створитель*: «*Тому й ті, хто з Божої волі страждає, нехай душі свої віддадуть в добродійстві Йому, як Створителю вірному*» (1 Петр. 4: 19). У перекладі І. Хоменка ПЗ відсутній: «*Тому й ті, які страждають з Божого зівзволення, нехай у добродійності довірять вірному Творцеві свої душі*». Хоч перекладачі використали різні синтаксичні конструкції, лексичне навантаження залишилося тотожним. Певні відмінності на лексико-синтаксичному рівні помітні і в Посланні св. апостола Павла до ефесян у контексті про рабів і панів: «*Не працюйте тільки про людське око, немов чоловіковгодники, а як раби Христові, чиніть від душі волю Божу*» (Еф. 6: 6) (Ог.) та «*Працюючи не задля ока, щоб подобатися людям, а як Христові слуги, що з душі чинять волю Божу*» (Хом.). У перекладі І. Огієнка наявний непоширений ПЗ «*немов чоловіковгодники*», тоді як у тексті І. Хоменка його замінено підрядною частиною складного речення: «*щоб подобатися людям*»; поширений ПЗ «*як раби Христові*» (Ог.) у перекладі І. Хоменка виражено порівняльно-приєднувальною конструкцією: «*як Христові слуги, що з душі чинять волю Божу*». Відмінний лексичний склад і синтаксична структура в аналізованих прикладах демонструють індивідуально-авторський підхід до перекладу Біблії.

У Євангелії від св. Матвія (10: 25) автори послугуються непоширеним ПЗ із тотожним об'єктом порівняння – *учитель*: «*Доволі для учня, коли буде він, як учитель його, а раб – як господар його*» (Ог.) та «*Досить для учня, коли стане, як його вчитель; а слуга – як його пан*» (Хом.). Порівнювані контексти розрізняються інверсією слів у компаративних конструкціях: «*як учитель його*» (Ог.) та «*як його вчитель*» (Хом.). Тоді як в інших зворотах «*а раб – як господар його*» (Ог.) та «*а слуга – як його пан*» (Хом.), у яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину, помічаємо лексичну варіантність

слів, що не порушує загальної семантики контексту. В іншому прикладі (Ів. 3: 2) лексема *вчитель* у ПЗ зазнала змін у граматичному плані вираження (велика / мала літери): «...Учителю, знаємо ми, що прийшов Ти від Бога, як **Учитель**, — бо не може ніхто таких чуд учинити, які чиниш Ти, коли Бог із ним не буде» (Ог.) та «...*Равві, ми знаємо, що прийшов еси **вчителем** від Бога: ніхто бо, з ким немає Бога, не спроможен такі чуда творити, що ти їх твориш*» (Хом.). У перекладі І. Хоменка ПЗ виражений формою орудного відмінка, що є однією з основних відмінностей від тексту І. Огієнка, який використав непоширене логічне порівняння: «як *Учитель*». Вираження порівняння формою орудного відмінка зафіксовано і в перекладі П. Куліша: «...*що від Бога прийшов еси **учителем**...*» [4]. Порівняльні конструкції з орудним відмінком мають дуже давнє походження. У них знайшли відгомін метаморфозні вірування праукраїнців у можливість перетворення живих предметів у неживі.

У контексті Першого соборного послання св. ап. Петра (4: 12—19) про християнське страждання, що не повинно дорівнюватися стражданням невірних, виявлено лексичну відмінність, пор.: «*Ніхто з вас хай не страждає, як **душогуб**, або **зłodій**, або **злочинець**, або **ворохобник**, а коли — як **християнин**, то нехай не соромиться він, але хай прославляє Бога за те*» (1 Петр. 4: 15—16) (Ог.) та «*Ніхто з вас нехай не страждає як **душогубець** або **зłodій**, або **злочинець**, або як **той, хто встряєє в чужі справи**. Коли ж — як **християнин**, нехай не соромиться, а прославляє Бога цим ім'ям*» (Хом.). У перекладі І. Огієнка в непоширеному ПЗ «як *душогуб*» наявна лексема, що належить до розмовної лексики, тоді як у тексті І. Хоменка *душогубець* — загальноживане слово [2: 333]. Лексична варіантність слів зафіксована в іншому ПЗ: «*ворохобник*» (Ог.) та «*як той, хто встряєє в чужі справи*» (Хом.). Описовий зворот, використаний І. Хоменком, має відмінне лексичне навантаження, ніж слово *ворохобник*, яке належить до розмовної лексики та позначає те саме, що *бунтівник* («учасник бунту; той, хто зчиняє бунт; бунтар») [2: 203]. У перекладі П. Куліша маємо лексему тотожну Огієнковій: «...*або як **бунтівник***» [4], що засвідчує певний зв'язок між перекладом Біблії ХХ ст. і ХІХ ст. тощо.

Компаративні звороти, об'єктом порівняння яких є *родинні стосунки*, не зазнали лексичних змін, але мають певні відмінності в граматичному вираженні ПЗ. У контексті Другого послання св. апостола Павла до солунян простежуємо тотожність лексеми *брат* в обох перекладах. Пор.: «*Та не майте його за **неприятеля**, а навчайте, як **брата***» (2 Сол. 3: 15) (Ог.) та «*Однак, за **ворога** його не вважайте, лише напоумте **як брата***» (Хом.). У Посланні до євреїв маємо однаковий об'єкт порівняння — *син*: «*Христос же, як **Син**, у Його домі...*» (Євр. 3: 6) (Ог.) та «*Христос же — як **Син** у своїм домі...*» (Хом.), але відмінну граматичну будову ПЗ відповідно до семантики біблійного контексту. У перекладі І. Огієнка використано логічне непоширене порівняння «як *Син*», тоді як у тексті І. Хоменка об'єкт порівняння охопив всю предикативну частину: «*Христос же — як **Син** у своїм домі...*». Таке граматичне вираження ПЗ продемонструвало особливості художнього бачення та мовного чуття перекладачів. Тотожність групи слів на позначення родинних стосунків помічено і в Першому посланні св. апостола Павла до Тимофія,

«Старшого не докоряй, але вмовляй, немов батька, а молодших – як братів, старших жінок – немов матірок, молодших – як сестер, за всякою чистістю» (1 Тим. 5: 1–2) (Ог.) та «За старшим суворо не поводься, а радше умовляй його, як батька; молодших – як братів; старших жінок, як матерів, а молодих, немов сестер, з усякою чистотою» (Хом.). У контексті І. Огієнка наявна розмовна лексика (пор.: *немов матірок – як матерів* (Хом.)). Тотожну лексику зустрічаємо і в перекладі П. Куліша: «...старих жінок, як матірок...» [4] тощо.

Отже, українські переклади Біблії І. Огієнка та І. Хоменка мають спільний лексичний план вираження тих об'єктів порівняння, які є символічними образами в біблійних текстах. Так компаративні звороти, об'єктом порівняння яких є *дитина, Христос, Бог та Господь, Отець Небесний, родинні стосунки* не зазнали лексичних змін, але мають певні відмінності в граматичному вираженні ПЗ, що не порушує розуміння Слова Божого. Зафіксовано заміну компаративного звороту предикативною конструкцією («*як Син*» (Ог.) – «*Христос же – як Син у своїй домі...*» (Хом.) тощо). У деяких випадках лексична варіантність слів веде до зміни загальної семантики біблійного тексту («*ворохобник*» (Ог.) та «*як той, хто встряває в чужі справи*» (Хом.)).

У подальших розвідках заплановано дослідити функціонування інших видів тропів в українських перекладах Біблії ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Біблія**, або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2003. – 1375 с. 2. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.: іл. 3. **Лобачова І.М.** Порівняння як один з основних видів тропів в українських перекладах Святого Письма ХХ ст. / І.М. Лобачова // Дослідження з лексикології і граматики української мови : [Зб. наук. пр.] / За ред. проф. А.М. Поповського. – Д.: Вид-во Дніпропетровського нац. ун-ту, Біла А.О., 2012. – Вип. 11. – С. 246–253. 4. **Святе Письмо** Старого і Нового Завіту мовою русько-українською / [переклад П.О. Куліша, І.С. Левицького]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2003. – 255 с. 5. **Святе Письмо** Старого та Нового Завіту (повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами) / [переклад Івана Хоменка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 1994.